VIKTORIN KORNELIUS ZE VŠEHRD,

narozen z rodičů stavu rytířského v Chrudimi; l. 1483 stal se mistrem svobodných umění na universitě Pražské „*ingenti cum gloria et magnifice*“, jakož tehdejší děkan fakulty filosofické o něm svědčí; byl potom profesorem a l. 1484 sám děkanem fakulty nadřečené; pak se stal sekretářem krále Vladislava a konečně místopisařem království Českého. Zemřel léta 1520 v Praze na Újezdě v domě svém. Zůstavil po sobě několik spisů menších, totiž: Sv. Cypriana list Donatovi o potupení světa a Výklad na Otčenáš, pak Sv. Jana Zlatoustého (Chrisostoma) řeč o napravení padlého, v pěkném přeložení. Všecky tyto spisy vyšly spolu s jedním spiskem Hrubého z Jelení v Plzni 1501; o sobě pak vydána byla Sv. Chrisostoma řeč l. 1495 a 1820 v Praze. Krom toho sepsal „Knihy devatery o práviech a súdiech i o dskách země České,“ spis pro historii právnictví českého velmi důležitý.

a) Z KNIHY O NAPRAVENÍ PADLÉHO.

Přípis.

Viktorin ze Všehrd, na miestě najvyššieho písaře královstvie Českého, ctnému a nábožnému knězi Jírovi, faráři kostela Matky božie na Lúži, pozdravenie.

Uložil si mi, kněže Jíro, ať bych knihy Zlatoustého, velikého učitele viery křesťanské, o napravení padlého, v náš jazyk český přeložil. Já kterýž sem přivykl ne sobě ale jiným živ býti, tvému uložení, ačkoli dosti tvrdému a nesnadnému, všeho jiného však odloživ, k tomu sem mysl svú obrátil, a o to sem se pokusil, abych dosti učiniti mohl, aby tento úžitek naučenie svatého, kterýž jest od toho znamenitého učitele dáním božským

mezi lidi vyšel, skrze tě i jiným mnohým, kteříž viery pravé hledají, k zprávě a napravení mohl přijíti: aby netoliko Řekové a Latiníci, ale také i Čechové a Slováci řecské učitele k vzdělání viery křesťanské a upevnění mohli čísti, čtúc rozuměti, rozumějíc po tom naučení choditi, ažby k nesmrtedlnosti, kteráž jest viery odplata, došli. A ač si mi dal na vuoli, abych nebo o duostojenství kněžském knihy téhož učitele, neb o napravení padlého, kteréž by mi se zdálo, jedny ze dvojích, v českú řeč obrátil, radějie sem však k vyložení těchto nežli oněch přistúpil: neb ony k řiedkým, ale tyto ke všem zřic; ony kněžím jsú toliko, ale tyto i kněžím i nekněžím úžitečné. Neb i kněžie tak brzo jako laici padnúti mohú, a padnú-li, tiež mnohem než laici padnú. Aniž chci, aby ktož koli titul a nápis těchto knih čísti bude o napravení padlého, o pádu prvnieho člověka Adama rozuměl, v němž všickni lidé, žádného nevynímajíc, padli sú. Ani o pádu pohanuov, kteříž od poznánie Boha nesmrtedlného a od ctěnie neb služby jeho (neb sú i oni sprvu známost Boha měli) k bohuom slitým, řezaným, rytým a němým odvrátivše se padli: ale o pádu toho, kterýž vieru křesťanskú přijav, v nedověru, a z té v nepravosti, z těch pak potom v potupu a v zufalstvie upadl jest. Takového pádu, té klésky tuto Zlatoustý lituje a od nedověry a hřiechuov i od zufalstvie odvodě, k vieře, naději a doufání a k mužnosti každého tak kleslého přivodí. A kto jest ze všech křesťanuov, ještoby po přijetí viery neklesl? Mnozí povalem padli, jiní padše leží; řiedký se pozdvihá, a žádný snad na nohách ještě nestojí. Úžitečné jistě a přeúžitečné tyto knihy jsú, ne jednomu, ale každému: poněvadž smy všichni, jakož apoštol praví, padli, a všichni potřebujem slávy božie. A teď toho pádu pozdviženie, teď toho neduhu uzdravenie, teď toho úrazu uléčenie se ukazuje, ku kterémuž ktož přijíti nebude chtieti, v svém pádu leželi, v svém úrazu hníti bude a v svém neduhu umře, a místo nesmrtedlnosti v smrť nekonečnú přijde. Jsú ještě tyto knihy, ktožby jim čta pilně mohl srozuměti, úžitečné každému člověku; neb se v nich základ a suma náboženstvie křesťanského všeho oznamuje, kteréž všecko na vieře pravé a na doufání nevšetečném záleží. A v týchž knihách se zakládá suma též všeho prokletie, kteréž na nevěře a na zufalství všecko jako na nepohnutých základiech leží, vypravuje. A jakož ono prvnie, totiž to viera a doufánie, člověka k nesmrtedlnosti přivodí: takéž toto poslednie k smrti a k zatracení každého nevěrného a zufalého táhne. Ale snad se bude zdáti někomu odporné, kdež sem řekl, že suma náboženstvie pravého všecka na vieře záleží? A snad die, kdež pak skutkové? Tomu já odpovicm, ne z sebe, ale z těch, kteráž sú lidem k zprávě pozuostavena, písem. Řekl jest Apoštol: že bez viery nelze se jest líbiti Bohu; tedy skutečníci bez pravé viery jsú těmi slovy od Boha a od Krista jeho odcizeni, poněvadž se jemu líbiti nemohú. A o právě věřiciem učitel náš s prvními zna-

menitý, Jeronymus, na první žalm praví tak: že ktož právě věří, nehřeší. Vidíš tehdy, že pravá viera všecky hřiechy zahánie, všecky spravedlnosti k sobě táhne. A tak známo jest, že na nie všecko jest: neb my ne našimi skutky, ne našimi zasluhováními, ale dobrotú a smilováním božím a Krista jeho zaslúžením k nesmrtedlnosti, skrze však vieru a milosť, přicházíemy, tu i spravedlivi učiněni bývámy. Uvěřil praj Abraham Bohu, a počteno jest jemu za spravedlnosť. Z té příčiny i křesťané všickni, že všecko náboženstvie na viere pravé záleží, věrní slovú: a pohané, židé i všickni jiní, kteříž Krista neznají, nevěrní, ač i skutky tvrdé oblibují. Ale nynie o viče širšieho mluvenie zanechám, k Zlatoustému se navrátím, kterýž ode mne nynie jest vyložen. Kteréhož sem i z té také příčiny rád vyložil, aby se jazyk náš český i tudy šířil, šlechtil a rozmáhal. Neb nenie tak úzký, ani tak nehladký, jakož se některým zdá. Hojnosť a bohatstvie jeho z toho muož poznáno býti, že což koli řecsky, což koli latině (o němčině nic nynie nepravím) muož povědieno býti, to též i česky. A nenie těch knih žádných řeckých ani latinských, lečbych se já, milostí jazyka svého pojat jsa, mýlil, aby v český obráceny býti nemohly. Co se pak hladkosti jeho dotýče, neviem, by tak výmluvně, tak ozdobně, tak lahodně všecko jazykem českým povědieno býti nemohlo, jako řeckým nebo latinským, bychom se toliko snažili a jedni mimo druhé chvátali, abychom jej vyzdvihali; tudiež by jazyk český hojný, mnohý, vytřený a sebe světlejší vidien býti mohl i pulérovanější. Němci, jichž jazyk tak drsnatý, tak dreptavý a tak nerozumný jest, že jeden s druhým mluvě, Němec s Němcem, sobě častokrát nerozumievají, a však jej našemu na potupu šíře a trú, tak že i latinská slova veň vtrušují, aby vždy jazyk jich byl dostatečnější a hojnější, a čehož doma nemají, u súseduov ač dobře daleких vypójčují. A již téměř všecky knihy pohanské i křesťanské z latinských, jeden jazyk druhým vykládajíc, německé sú učinili, kdež my snad ještě žádných nemámy. A tak skrze tu pilnosť vykládánie a snažnosť, skrze takovú milosť, kterúž k jazyku svému mají, stalo se jest, že což v Čechách a v jiných národiech učení toliko čtú, tomu v Němcích i laici napořád svým jazykem čtúc rozumějí. A divie se mnozí, jak říšská města, v nichž s věčšie strany Němci jsú, jak německé země v pokoji, v bohatství bez búřek, bez zločinstva, lúpežuov, morduov, bez zemí i měst zkaženie, v spravedlnostech městských a v řádu tak mnoho let trvají, a den ode dne v zboží, v slávě, v povésti a vzácnosti, v múdrosti, umění rozličném i výmluvnosti zřetedlně se rozšiřují; jak obecné věci i domácie dobrým pořadem i sami se zpravují, obecné dobré ziskuom domácím předkládajíce. Ale ktož toto o Němciech vie, ten se tomu diviti nebude; neb rozličné knihy čítajíc, mají čím by se mohli vně i doma zpraviti, a starých lidí následujíc, nová zločinstva skrocují a s počátku jim zniknúti nedopúštějí: kdež u nás ani zákon boží, ani pravda božie, ani ustavičná den

jako den kázanie, upěnie, zpievánie, nic k tomu podobného uvesti, ani v městech, ani na zemi nemohú. Ale od obecného k zvláštniemu dobrému se obrátě, řeč svú k konci přivedu, když o vykládání nenie promluvím. Ktož z jednoho jazyka v jiný vykládají, druzí slovo z slova, jiní rozum z rozumu vykládají: já pak v tomto vyložení obého sem následoval, viece však rozum z rozumu vykládaje než slovo z slova. Neb žádný, ktož co vykládá, k tomu zavázán nenie, aby slovo z slova vykládal; než když tentýž rozum jiným jazykem rozumně a věrně vyloží, dosti jest tomu učinil. Horacius a Jeronymus to svědčie. To sem já v těchto i v jiných knihách, kteréž sem ne jedny již vyložil, zachovával, za práci svú ne cti, ne jmena rozšířenie, ne peněz, ne chválenie zde od lidí čekaje, ale úžitku obecného toliko nynie a vděčnosti od dobrých, a potom od Boha jakéž takéž odplaty. A srozumiem-li tomu, žeť tato má práce příjemna bude, přičiním se k tomu, abych vicce a viece v tom, a zvlášť uprázdním-li se kdy od svých domácích i obecných roztržených zaměstknání, svým úsilím slúžil. Nechť jiní knihy nové latině píšíc skládají, a římský jazyk, vody do moře přilévajíc, šířie, ač i těch velmi málo u nás jest: já knihy a sepsánie starých a právě dobrých lidí v českú řeč překládaje, chudého chci radějie obohatiti, nežli se k bohatému špatnými dárky a jemu nevděčnými lísaje, pohrdán a potupen býti. To sú i staří Římané činili: řeckému jazyku se v Athenách vyučiec, svuoj sú, nic řecsky než všecko latině píšíc, velebili, šířili, zdělávali. A jest bez pochyby, na jich samých seznánie, jazyk řecský lahodnější, ozdobnější i na slova bohatší nežli latinský. Učinil to také nedávno i Dantes Vlach, kterýž velikým filozofem času svého jsa, a výborně jazyk latinský znaje a dokonale jej uměje, však proto múdrosť svú v knihy, k věčné potomním paměti, svým vlastním přirozeným vlaským jazykem radějie nežli latinským sepsal jest. Kdyby též i Čechové činili, měli by řeč svú mnohem zpravenější, ozdobnější, hojnější; aniž by potřebie bylo pro učenie ven do cizích zemí vlaských nebo německých jezditi a statkem svým cizozemce bohatiti, znamenité na se i na děti své náklady a útraty činiec, kdyžby se tomu všemu doma v své řeči mohli naučiti přirozené. Neb uměnie všecka od počátku byla sú mezi lidmi prvními v jich vlastniem a přirozeném jazyku: kaldejští mudrci jazykem kaldejským svú múdrosť sú i psali i vypravovali; egyptští též egyptským jazykem filozofovali; Homerus Řek své knihy oboje řečí řecskú přirozenú sepsal; Sokrates, Plato, Aristoteles tiem jazykem, v kterémž se zrodili, filozofovali; a jiní, jichžto nepočíslné množstvie jest, Řekové, jako Demosthenes, Escines, Izokrates i jiní výmluvní též. Staří Římané neb Latiníci, dokudž z jednoho jazyka dvú nebylo, též sú filozofí svú svým jazykem učili. Tak Kato, tak Cicero, tak Seneka, tak Ennius, Lukrecius, Virgilius, Ovidius, Tibullus, Katullus, Propercius, Lukanus, Ju-

venalis, Marcialis, Silius Klaudianus a jiných všecko množstvie. A abych daleké a staré věci vyčítaje, toho což před rukama jest, neminul: náš učitel, tento Zlatoustý znamenitý, jazykem svým řeckým psal, mluvil, učil i kázal; Mojžieš Židuom jazykem židovským naučenie božská vypravoval; Jezus, světa vysvoboditel, pán náš, poněvadž k domu izrahelskému přišel, aby jej najprv vysvobodil, tiem jest jazykem mluvil, kterýmž Izrael rozuměl a ne jiným: my sami latinským jazykem filozofujíc, latině, aby nám žádný nerozuměl, věčně mluviti budem, a ciziemu jazyku se učiec, nic latiníkuom tiem nepřidadúc, svuoj jazyk, jeho zanedbávajíc, tlačiti budem? A budú nás v tom laici domácí múdřejší, kteříž buďto kroniky, buďto svú múdrost, jako „Ptačí radu“, i jiné knihy mnohé píšíce, svým jazykem českým ne cizím sú psáti chtěli, aby ne sami sobě, ale všem vuobec pracovali, ktož česky rozumějí. A sami my ze všech národuov budem, kteříž svuoj jazyk přirozený, dobrý, ušlechtilý, rozumný, ozdobný, bohatý a hojný, nám od Boha daný potupíc, latinský nebo německý, obojím nevděk, sobě k posměchu zdělávati budem! Já pak jiných nechaje, o sobě nynie mluviti budu, z jiných se ne všetečně vytrhna: ačkoli také bych mohl latině snad, tak jako jiní mně rovní psáti; ale věda, že jsem Čech, chci se latině učiti, ale česky i psáti i mluviti; aniž mi se zdá tak svú řeč přirozenú v nenávisti mieti, ačkoli někteří se za ni stydie, a tak jie nemilovati, abych všeho, cožbych koli psáti chtěl, českým jazykem radějie nežli latinským nepsal. Ale svého psanie nynie ponechaje, zdá mi se užitečnějie, ještě jiných řečí s studem vykládati, nežli své buď česky nebo latině všetečně vtrušovati. Ale již se k Zlatoustému obraťmy, a dobře-li česky mluviti bude, pozorujmy.

Léta vykúpenie našeho TCCCCXCV, XII die Marcii. Ex Aula reginae.

b) Z KNĚH O PRÁVÍCH ZEMĚ ČESKÉ.

Spis tento zachoval se asi ve dvaceti rukopisích trojího vzdělání. Text nejstarší, dokonaný okolo l. 1500, přichází s připisem pánům Kostkům z Postupic; jiné pozdější rukopisy nemají žádného přípisu; a poslední vzdělání, které Všehrd jediné za pravé vydává, předešlých odvolávaje, připsáno jest králi Vladislavovi. Mezi rukopisy tohoto posledního textu náleží Roudnický z r. 1511 a cís. veř. bibliotéky z r. 1515. Příčina tolikerého měnění knihy té, času svého velmi důležité a potřebné, záleží hlavně v tehdejším tuhém sporu mezi stavy vyššími a stavem městským o práva jich, jenž teprv léta 1517 smluvou Svato-Václavskou byl urovnán. Tiskem vyšla kniha tato poprvé léta 1841 nákladem Matice české

péčí V. Hanky, s úvodem p. Palackého, podlé rkp. cís. veř. bibl. z r. 1515, při čemž i některých jiných užito. V následujících výpisích hledíno zvláště k takovým článkům díla Všehrdova, které ve vydání Hankově úplně uveřejněny nebyly.

Předmluva.

Země Česká od založenie svého až do tohoto času jak položeniem okolnie země převyšuje, tak mužností lidí z ní pošlých, kdyby mužnosti té proti nepřátelóm svým, ne sami proti sobě užívali, i spravedlností práv, kdyby je v své pevnosti nepohnutě držeti chtěli, daleko a velmi přesahá. O mužnosti jich v válkách vně i doma dostateční dóvodové jsú skutkové jich, statečností válečnú všem zemiem okolním, králóm, kniežatóm, markrabím i řiešským městóm i Římu přiliš známí, i v jiných dalekých zemiech křesťanských i pohanských, ciesaři Tureckému a Turkóm, i jiným pánóm velikým po všecky strany světa široce, všech lidí pólnočních jsú statečností zvláštní i známější i vzácnější. Mohl bych to, což mluvím, hned jmeny Čechóv statečných vlastními a účinky jich statečnými i věcmi převažlivými i divnými zřetedlně okázati, kdybych o válkách kroniky a o mužnosti české, ne o práviech českých knihy jměl psáti; k jichžto mužnosti okázaní nenie mnoho svědkóv potřebie přivoditi, poněvadž sú i ženy české za starých časóv, Libuše, Vlasta, Šarka i jiné mnohé, statečnosti mužské následovati směly, zbroj na se brátí, jezditi, střieleti, honiti, kláti, pole držeti, haufy své šikovati a s mužmi se statečně potýkati, i bíjeti i přemáhati, uměniem, zvyklostí i smělostí i statečností, a což se řiedko v ženách nachází, mužností i statečností i silú v válkách mužóm napřed nic nedati. Nechci připomienati o přítomných ženách a nedávných, kteréž k těm starým podobné mužností, německých mužóv byly sú statnějšie, a s statečným Janem z Kalichu, jako někdy za starých Čechóv Oldřich, Spytihněv, Soběslav, Vladislav, Břetislav a jiná kniežata, všecky Němce z země České sú vyplenily. Ale zase k Čechóm se navrátím, jichžto mužné účinky a statečné skutky vyznávají a svědčie rozličnú a mnozí mužnosti jich vně i doma i dóvodové, i kroniky o nich ne českým jazykem toliko, ale latinským i jinými jazyky cizími sepsané, a ne od domácích samých, ale také od rozličných cizozemcóv, kteříž nepřátelé českého jazyka jsúce, chvály však, statečné mužnosti a mužné statečnosti české sú zamlčeti nemohli; než jich účinky, znamenité statečnosti, síly, mužnosti i rozumu a uměnie válečného plné, od najprvnějších Čechóv až do času tohoto pilně vypsali, od Čecha prvnicho, od kteréhož i země Česká jmeno vzala jest, a od Kroka počátek země České psanie svého založivše; kniežata také země České od Přemysla oráče, kterýž jest prvním kniežetem země České byl, i krále potomnie všecky, od Vratislava krále najprvnějšieho, když z kniežetstvie

k slávě královské přišel jest, až do těchto časov světlo vypisujíce: aby Vlachové, Němci i jiní cizozemci, kroniky české svým jazykem čtúce, mužnosti a statečnosti v válkách, spravedlnosti a súdu v pokoji od Čechóv sobě k naučení příklady bráti mohli, a aby se skutečných účinkóv od Čechóv nedávno dovozovaných lépe než z řeckých nebo svých domácích, již pro starost a času vetchost v zapomenutie vešlých, v knihách toliko zóstalých, pravé mužnosti a spravedlnosti učili. A jistě pravějšie a dokonalejšie chvály nenie mimo tu, kteráž od nepřietele pochází. Jsú také statečnosti české jistá svědectvie v manství uvedenie téměř všech kniežetstvi okolních, kteráž, ačkoli skrze některé krále České z manstvie propuštěna sú, však rozumem a mužností i zkušeným uměním v válkách a zvláštní statečnosti, kteráž sú Vaše Mt. a Čechové přemáhati přivykli, zase k manství prvnímu přivedena býti mohú, tak jakož sú od starých Čechóv byla přivedena, a zvláště jest-li že se Němcóm a jiným cizozemcóm V. Mt. K. v zemi České předkóv svých obyčejem saditi, kořeniti i rozmáhati vedlé práva starodávnieho, nynie obnoveného a znova V. Mti. K. stvrzeného a dskami zemskými zapsaného s jinými Čechy nedopustíte: neb to též oni Čechóm v svých zemiech činie a žádného Čecha nikdiež žádným obyčejem trpěti nechtie, a z přirozenie, aneb radějie z úmysla Čechóm nepřeji, aniž přieti chtie. O Němciech mluvím. Ale o mužnosti české v válkách, poněvadž kroniky i od cizozemcóv k chvále jich sepsané široce vypravují (ač sú mnohem viec Čechové statečného činili, nežli jest o nich všemi kronikami vypsáno), tuto já psáti nemíním; než o práviech českých, kterýmiž se v pokoji od starodávna zpravují, ačkoli ne všem, ale snad některým k užitku a k budúcí paměti psáti sem umínil. Poněvadž se těch málo nachází, kteříž by o práviech zemských k zprávě nynějším i budúcím co psaného zóstavili, a o práviech radějie než o válkách psáti mi se chce; neb všem dobrým milejší a příjemnější má býti pokoj nežli válka; neb i válka se ne pro válku, ale proto, aby z války byl pokoj přiveden, zdvíhá, a jest se lépe vedlé starého přislovie tři léta súditi a sněmovati, než jeden rok váleti, zvláště doma v zemi, kteráž válka domácie všech jiných válek jest najukrutnějšie a najškodlivějšie: z těch i z jiných příčin tyto knihy o práviech zemských sepsal sem, kterýmiž království České, jakož sem prvé pověděl, okolnie země znamenitě přesahá. Nebo svými se právy v něm lidé vlastními domácími, ne německými Majtpurskými nebo jinými cizími a přespolními súdie. Súdie se také sami sebú, Královskú Milostí najprv a Čechy, totižto pány a vladykami k súdu volenými, ne doktory, nebo jinými lidmi v práviech přespolních a cizích učenými, zemi České k jich obyčejóm málo nebo nic úžitečnými. A ne zavřeným, než světlým a otevřeným súdem se súdie, k kterémuž jíti poslúchati žádnému se nehájí, než všem jest svoboda puštěna k súdóm jich, ktož kolivěk chtie při tom býti. Aniž také jest k českým súdóm jiného jazyka potřebie, než přirozeného českého, poněvadž v žádném súdu českém nemá jináč mluveno býti ani od cizozemcóv (kdyby co před súdem činiti měli), než česky, jakož právo země České káže. Neb i dsky všecky i nálezové všickni nejinak než česky se píší a z práva tak budúcně psáti mají, jakožto potom bude na svém miestě ukázáno. Tiemto ještě práva země České práv jiných zemí vyšše jsú, že v jiných zemiech a cizích súdiech lidé dlúho k slyšení nepřicházejí, a v mnohých letech o své pře rozsúzeni nebývají, a žádný o své věci brzo konce nebéře, a kto se o malú věc súdí, prvé ji na doktory a na řečníky (ty ktož od lidí mluvie) utratí, než jí súdem dosáhne: ale v Čechách každý v jednom roce, a druhdy prvé, konec béře o svú při, beze všech velikých nákladóv, beze všech darov, poct i halafuncov, kterýchž žádný český súdce nechce bráti, a takové pocty a dary, by pak bohati přicliš byli, za hanbu, za neslušnosť, za potupu a za podezřenie sobě kmetové a súdce zemští pokládají. A ještě by spěšnější konec o své pře lidé brali, kdyby kmetové a súdce zemští pány i rytieřstvem k tomu držáni byli, aby pilně pře slyšeli a déle na súdech sedati a ranějie súditi ráčili: strannych a nepóhonných při, kteréž vedlé práva slyšány býti nemají, mezi póhonné nevkládajíce. Kterúž věc těžce mnozí nesú; neb ti, kteříž právem živi jsú a vedlé práva slyšáni býti mají, náklady na to veliké a útraty vně činiece, a doma hospodářstvie své skrze opuštěnie na tom škody nemalé nesúce, k slyšení přijíti nemohú, než spravedlnosť jich skrze odtahováníe súdu jim se prodlévá: a těm, ješto po právě nejdú, nákladóv a útrat, škod žádných vně ani doma neberú, hned se slyšenie, jakž brzo zavolají, beze všech póhonóv i častých jezd dává. Nenie také potřebie k súdóm Českým ani doktora, ani řečníka zvláštnieho, poněvadž té svobody jest země Česká, že každý před každým súdem českým sám svú při móž vésti, a sám za sebe beze všech doktorów (kteříž také by pak k tomu dobyti byli, málo by zemským právóm rozuměli) a beze všech řečníkóv zvláštních žalovati, odpoviedati móž, i také mluviti, i proti každému sebe i spravedlnosti své brániti, i na každém jie dobývali, tak chudý jako bohatý, žena jako muž. O těch práviech země České sem psáti umínil, ne tak jakobych je ustanovovati anebo vynášeti chtěl, viem na koho to sluší, ale vynešená a dávno ustanovená od kniežat a králóv Českých prvních i potomních, a potom od súdcí všie země České, ode všie země po dskách a po náleziech panských na rózno a rozdielně položená, shledati a v hromadu krátce sebrati, má mysl všecka, všecka má práce jest: aby jeden každý, ktož co při súdu nebo při dskách činiti má, mohl snadně v nich k úžitku svému, cožby jemu potřebie bylo, nalezti, a najda se zpraviti, a sobě i přátelóm svým i jiným lidem rozličným radu dáti. Kdež já z sebe nic bez dóvodu světlého psáti nebudu, než všecko, co tuto o prá-

viech v těchto knihách píši, nebo dskami, nebo nálezy panskými, starými i novými, obecními neb zvláštními, nebo obyčejem a zvyklostí, kteráž za právo jest, bude moci ukázáno a dovedeno býti; jinak jistého nic, nic stálého nemohlo by lidem k užitku a jistotě, než k škodě a neužitečnému troštu sepsáno býti, poněvadž by jim to, po čem by šli, zóstali a platno býti nemohlo. Dlúho sem očekávaje meškal, zdali by kto tu práci na sebe vzieti chtěl, ješto by to mne rozumnějie mohl vyhleduti, potřebnějie sebrati, výmluvnějie i příhodnějie sepsati. A žádného se dočekati nemoha (neb každý sobě radějie než obci živ jest, a svého všickni hledie, obecnieho no každému se chce) k tomu sem svú mysl obrátil, abych to na se vzal, čemuž se téměř každý vyhýbá, a někdy sebe i svého užitka zapomena a odlože, o to abych myslil, cožby ač ne všem obecně, ale snad mnohým zvláštně mohlo nynie i potomně slúžiti atd.

Knihy druhé.

O súdu zemském, jak má obsazen býti.

Počátek první.

Na velikém a najznamenitějšiem súdu zemském najprvé v majestátu svém přede všemi a nade všemi seděti má Český král, pod JKMlí úředníci najvyšší, kteříž z práva beze všech otporóv v tom súdu od staradávna sú sedali a sedati mají: Najvyšší purkrabie, najvyšší komorník, najvyšší sudí královstvie Českého. (To psáno v III dskách Ondřejových, F, 8.) A ti takto a tiemto řádem sedají: Najprvé najvyšší purkrabie pod nohami na stupniech majestátu KMti sedá, a vstane-li kdy s majestátu svého král a s súdu odejde, móž na miesto královské najvyšší purkrabie vsésti. Pakli by král v zemi České nebyl, než v jiné zemi nebo v jiném království, vždycky v majestátu JKMlí najvyšší purkrabie sedá; (tak za našie paměti Jan z Janovic, najvyšší purkrabie Pražský za krále Vladislava druhého, dokudž král JMt v zemi byl, sedal jest, i také, když v Uherském království, z České země vyjev, kralovul za šest let, na miestě JMKské jest sedával po všecka ta léta a súdy;) lečby koho jiného Král JMt na miestě svém zprávci ustanovil a zemi komu jednomu poručil, jako zprávci ne jako hajtmanu. Neb buď hajtmanem ktožkoli buď, s miesta majestátu královského purkrabí najvyšším hnúti nemóže; než zprávce kdyžby byl řádně ode všie země přijat, tehdy již ten na miestě JMsti sedá a purkrabie na svém miestě, jakož prvé povědieno jest. Tak Jiřík z Kunstatu, jsa zprávci učiněn od slavné paměti Ladislava Uherského a Českého krále, a od země přijat, na miestě JMti sedal jest, a Zdeněk z Šternberka a z Konopiště najvyšší purkrabie pod ním na prvé ukázaném miestě. U majestátu JKMlí po levé ruce sedá najvyšší komorník, podlé něho najvyšší sudí. Najvyšší pak písař královstvie Českého, ten při úředníciech menších na stolici, kteréž kathedra řiekají, kdež jsú dsky, bývá. To ač nikdež psáno nenie, ale zachovávaným obyčejem a drženiem starodávním se provodí. Po těch třech úředníciech má sedati dvanácte pánóv, mužóv

k tomu hodných a na cti zachovalých, a ti za těmito pány úředníky někteří po levé, a někteří s druhé strany po pravé ruce JKMti sedati mají. Jiný z pánóv úředník zemský žádný práva sedati dle svého úřadu na súdu zemském nemá. Než sedá-li kto, úřad zemský maje, jako hofmistr zemský, nebo maršálek, nebo truksas, nebo šenk, nebo kuchmistr najvyšší, nebo kancléř, sedá jakožto jiný pán k tomu od KMti volený, ale ne dle úřadu svého. A žádný z jiných úředníkóv kromě těch trí svrchupsaných miesta svého v laviciech zvláštnieho nemá, než kde bude posazen, tu sedaj. Po pániech má sedati osm osob z vládyk, také hodných, na cti zachovalých, z kterýchžto osmi čtyřie po levé straně za pány a čtyřie po pravé sedati mají. A ty všecky pány i vládyky král JMt sám má voliti a vybrati v ten súd, jiný žádný. (Toho dóvod v III dskách Ondřejových F, 8. *Ve jmeno božie.*) Aniž se tu kto třieti, vprošovati neb vkupovati móže, aby hodnějším rozumem, věrú, spravedlností, nenávistí daróv a známostí práv nehodní miesta nezaneprazdňovali. Též úředníky věčšie i menšie JMKská, kteréž ráčí a k tomu hodné zná, saditi sám na zemské úřady má. (Toho dóvod v čtvrtých Matějových A, 2. *Léta božieho.*) A jsú čtyřie úředníci královstvie Českého: najvyšší purkrabie, komorník, sudí, písař. A proto slovú najvyšší, že jiné menšie úředníky pod sebú mají, kteříž v súdu menšiem na jich miestech i u desk sedají, súdie, a dskami všecky potřeby zemské vedlé řádu a práva řiedie. Purkrabie najvyšší má svého purkrabí a holomky zemské k témuž úřadu, kteříž na zájem, nebo s listem obranním, nebo na věno, když čeho potřebie jest, jezdie. Najvyšší komorník má miestokomorníka a druhého, kterýž komorníky řiedí (někteří tomu starosta komorničí řiekají, ale jiní ho prokurátorem komorničím jmenují), a po těch dvú má najvyšší komorník jiných komorníkóv množstvie, kteříž po póhoniech, úmluvách, panovániech, zájmiech, uvázaniech, a po jiných potřebách desk a práva zemského jedú. Najvyšší sudí má pod sebú svého miestosudieho a řečníka. Najvyšší písař také má na miestě svém písaře věčšieho, kterýž dsky věčšie i písaře menšie zpravuje, a jiného písaře menšieho, kterýž dsky menšie píše; ale nynie jsú za jednoho tři, Prokop, Johannes a mistr Jan, pro nedostatečnosť jednoho, a pro nedostatek lidí, že nenie jich kde bráti. Má také pod sebú ještě jiného, kterýž dsky na pargamén píše, ten slove ingrossator; a registrátory dva, kteříž ne od toho slovú, jakoby oni dsky registrovati měli, neb to na věčšieho písaře, kterýž drží miesto najvyššieho písaře, slušie; ale od toho registrátory slovú, že v registrách hledají, u register sedíece, což komu ke dskám jest potřebie, a najdúce, registříky píší a dávají ke dskám. A miestopurkrabie, když páni súdie, má státi v okně, a listóv od stran nahoru podávati, a volati na lidi, aby mlčeli a nepřekáželi.

Knihy třetie.

O komorníciech. Hlava sedmnáctá.

Póhončí neb komorník nemá býti lehký člověk, ani na své cti nezachovalý, než dobrý člověk a dobře zachovalý; neb jest za starých komorníkem nemohl býti než zeman a vládycký člověk, jakož se to ve dskách po jich jmeniech a tituliech shledává. A ten tak zachovalý a dobrý má dědinu komorničí svobodnú mieti, ve dskách komorničích zapsanú. A od komorníka najvyššieho, neb jeho miestokomorníka u desk, má přijat býti, a přísahu králi, zemi i pánu svému má učiniti tu a takovú, jakož o přísahách jest povědieno; a když přísahu učiní, má jemu pečeť zemská na pargaméně vytištěná voskem červeným dána býti, na znamenie a prówod, že jest pravý zemský komorník, aby tiem provodil, kdyžby mu toho potřebie bylo, že jest pravý posel zemský a komorník. Tu pečeť on má všudy s sebú a vždycky mieti, když koli pohoní, kohož koli anebo jakéž koli jiné právo vede. A bude-li bez nie pohoniti, nebo jiné které právo vésti, přihodí-li se jemu v tom co, žádného neviň, než se samého. Má také komorník býti pravý přirozený Čech, ne Němec nebo jiný cizozemec; neb netoliko v žádný úřad zemský, od najvyššieho až do najnižšieho úřadu, žádný cizozemec nemá vsazen a přijat býti podlé práva, ale také cizozemci nikdež v zemi nemají trpieni býti; než jakož jest za svaté paměti kniežat, za osviecenéhо a svatého Spytihněva, za Břetislava, otce jeho, a za osviecenéhо a svatého Soběslava bylo, i za jiných kniežat a králóv potomných, cizozemci mají ven z země hnáni býti, jakož kroniky české všecky ukazují a svědčie; neb každý král Český, jakož jest Kojata prvniemu králi Českému Vratislavovi ode všie země pověděl: „Králi! máš od svých Čechóv a zemanóv čest, do Němcóv a do jiných cizozemcóv nemáš jedno lest.“ Neb se žádný cizozemec pro dobré zemské do Čech neobrátí, než pro užitek svój zvláštní, kteréhož když dosáhne, o zemské dobré a obecné málo myslí. A byli-li by v kterých úřadiech cizozemci, mají s nich ssazováni býti. Z té příčiny také nálezem obecným jest všem obyvatelóm země České zapovědieno, aby cizozemcóm žádných zboží, zámkóv, tvrzí, měst neprodávali v království Českém; pakli by kto přes to které zboží prodal nebo zastavil cizozemcóm, že ten každý cizozemec má penieze své ztratiti, a zámek ten a zbožie na Královu Milost má spadnúti (na to nález v III Oudřejových B, 1. *Najjasnější.*): leč by kto s královským povoleniem to učinil a tak cizozemci zbožie své dal nebo prodal; a ten cizozemec prvé, nežby se v to uvázal, má napřed ujistiti, aby žádného jiného pána dědičného neměl, než krále Českého, a ve všech povinnostech aby se srovnal s obyvateli v zemi České (jakož týž nález ukazuje). Na ten způsob cizozemec by sobě mohl v Čechách kúpiti, i obyvatel země České cizozemci mohl by zbožie své beze všie odpornosti prodati. Ale nynie se zase k komorníkóm navrátím. Když koho komorník pohoní, pečeť zemskú vytištěnú na papíře nebo na pargaméně při sobě mieti má, a prut nebo hól v ruků, brani žádné mieti nemá, a pěš na zámek, na tvrz nebo do dvora jíti má; a přijda má povědieti tomu, kohož pohoní, od koho a z čeho jej pohoní, a při tom rok, kdyby měl pohnaný státi, má oznámiti, a to vše do poledne. Pakli samého, kohož pohánie, doma nezastihne, má úředníku, nebo čeledi, nebo lidem jeho oznámiti, že pána jich pohánie. A když požena pryč jede, má osvědčiti v městě nebo v městečku, nebo ve vsi najbližší rychtáři, konšelóm, nebo jiným lidem čímž koli, že jest toho neb tohoto pohánèl; a to vše vedlé práva zpravě a dokonaje, zase ke dskám přijeda a relací toho starostovi učině, má ten póhon svój na rok položený na hradě Pražském vysvědčiti v súdné světnici takto: *Pohnal sem od Petra z Vyhnanic Žibřida z Kobylis z moci k dnešniemu dni; stojíte-li k svému právu, ohlaste se.* A má každého pohoniti tu, kdež obydlím nebo dvorem s ženú svú jest a kdež sedí, buď ten doma nebo nebuď. Bude-li doma, požeň samého; nebude-li doma, pověz purkrabí, úředníku, nebo ženě, nebo čeledi, nebo sedlákóm; nebo k tomu komorník zavázán nenie, aby, kohož pohoní, měl ho čekati, než pověda těm, ktož jsú tu, má pryč jeti, žádného nočekaje. Nemá také komorník s žádným póhonem za žádným ven z země jeti; než ktož v zemi nesedí, a má pohnán býti, má tu komorník jeti na to zbožie, kteréž ten v zemi má, kohož pohoní; a tu úředníci nebo čeleď pohnaného oznamte pánu svému o póhonu, že jest pohnán, aby k svědčení na hrad Pražský k roku položenému stál. Přijde-li a ohlásí se, udělaje své pře poručníka nebo poručníky, móž preč jeti; pakli nepřijede, při svú beze všeho zmatku ztratí, a o to, z čeho jest pohnán, beze všie obrany přijde. A potud o komorníciech.

O rozličnosti póhonóv. Hlava jedenmezcietmá.

Ne jednostajní, než rozliční a mnozí jsú póhonové, a tak nesčíslní, jak nesčíslné jsú křivdy a škody, kteréž se jedněm od druhých radú, řečí, skutkem nebo úkladem dějí; nebo by pak v skutku dovedeny nebyly, dieti se mínie volí nebo radú, jako vražda, zrada a jiné k tomu podobné. A z té každé křivdy, škody, myslí umíněné nebo skutečně dovedené, kteráž by se stala nebo státi měla, móž pohoněno býti; neb mnohé jsú nepravosti, na kterýchž se netoliko účinek skutečně dokonaný a dovedený pomstú práv popravuje, ale také sám úmysl a sama vóle přísnosti se práv mstí a káže. Neb nejsú ani zločinstva jednostejná; některé, když se skutečně stanú, dosti času mají k pomstě; v některých, jest-li že toho, aby se nestala a nespáchala, neopatříš, když se stanú a dovedena budú, pozdě a darmo súdu čekati budeš. A někdy v některých příhodách pozdě by bylo skutku čekati, když by se úmyslu nepřekazilo dřieve, nežby doveden byl k skutku, jako v zradě, v úkladu o zlezení zámkóv, v úkladu o hrdlo dobrého a nevinného člověka, a o jiných nešlechetnostech mnohých, na kterýchž netoliko skutečné zlo-

činnosť, ale také úmyslem uložená a umieněná, by pak nebyla k skutku dovedena, vedlé světských práv tak přísně jako skutečně spáchaná kázána bývá: poněvadž vóle a mysl jest, kteráž hřeší. A ktož komu zle chce nebo žádá, by skutečně zle neučinil, nepřietel a škódce toho jest, komuž zle chce a žádá; neb té vóle a žádosti nic nemeškú než nemožnosť, aby k skutečné zločinnosti přivedena nebyla. A poněvadž tak nesčíslné jsú přé a tak rozličné, musie býti i póhonové nesčíslní a rozliční. Ale že o té věci, kteráž konce nemá, nemóž všecko od žádného vypraveno býti, z té příčiny o rozličnosti póhonóv některých, no všech, bude ode mne vypsáno. Neb z nových lstí nové se nepravosti rodie, a z nových nepravostí musie póhonové noví činěni býti; a kdyby se najrozpustilejšími a najhoršími obyčeji živo nebylo, nebylo by tak mnoho práv, súdóv, nálezóv, ani póhonóv potřebie: lidská ve všem neskrovnosť a pýcha mnoho súdóv, mnoho póhonóv dělá! A jakož prvé jest povědieno, veteché slovo jest, že ze zlých obyčejóv dobrá se práva líhnú. Ale již k rozličnosti póhonóv přistúpím. Jsú póhonové někteří z dědictvie, a ti nebo z dědictvie dědičného, nebo věnného, nebo zástavného, nebo manského, nebo zápisného, nebo zádušnieho a kostelnieho; jiní póhonové jsú ze škod nebo mocí učiněných, nebo svévolně skrze přitaženie k súdu uvedených, a ti z malých, věčších, prostředních, rovných i najmenších; jiní jsú z dluhóv, jiní z sum jistinných, z proležalého jiní, někteří z úkladu, mnozí z moci, druzí z slibu, někteří ze rčenie, jiní z nářku cti; někteří z haněnie, z mordu, z hlavy a z peněz přihlavních, z vraždy, z bitie, jiní z podávenie, z únosu jiní, někteří také z násilie, druzí z základóv propadených, někteří také z falše, nebo z mince, kteráž rozličná jest, nebo z listóv a pečetí i sekretóv a majestátóv královských najprvé; mnozí také z lúpežóv na cestách, z krádežo doma, z pálenie a žhářstvie. Jest také póhon i z odboje, o kterémž při brání s komorníkem bude psáno, a jiní z jiných rozličných křivd, úkladóv, falší a lstí, ješto jich tolik jest, kolik nepravostí, ješto o nich jako psáti a mluviti těžko a proti mysli každému dobrému jest, tak i čísti i slyšeti žádnému dobrému nenie milo. A kdyžby všickni dobře dělali a od sebe každému spravedlivě činili, jakož k sobě chtie, a nečinili by žádnému, čehož sobě nechtie, a také ty, kteříž dobře činiti nechtie než zle, kdyby pro zločinstva kázali, takových u sebe nepřechovávali a s nimi spolku nemievali, mnozí by póhonové minuli. Jakož sú tak předci staří živi byli, za nichž a za času jich málo všech póhonóv bývalo, a zvlášť z moci, z krádeže a z zlodějstva, o úkladiech a lstech, nevěrách a neupřímnosti za času jich málo nebo nic jest nebylo slýcháno: kdežto již nynie za najvyšší múdrosť se u některých drží, a dobrota a spravedlivá upřiemnosť za hlúposť se pokládá! A již se ti téměř najlépe všudy mají, kteříž najlépe dobře snášeti a všem všeho potákati umějí; a prostě druzí tomu, co

sami dělají, jiné učie, a tak chtie mieti své i nesvé. Známé slovo jest: Ktož nevěry a neupřiemnosti neumie, nemóž státi a bude zkažen.

Kde jeden a kde trój póhon. Hlava dvamezcietmá.

Dědičného, zástavného, zápisného, věnného, každého dědictvie trój póhon má býti. Ale při věnném jest rozdiel. Pohoní-li o dědictvie věnné vdaná, po druhé mužo mající, třmi póhony musí pohnati; pakli vdova o své dědictvie věnné pohonie, kteréž ve dsky vložené má, nemá než jedniem póhonem pohoniti; neb sú na to myslili, ktož sú zemi České práva ustanovili, aby v tom vdova opuštěna nebyla, než aby k svému věnu snáze přijíti mohla. Pakli věna dskami nemá, než před lidmi svatebními, nebo listem, nebo rukojmiemi, která kdyby stav svój proměnila a muži ve dsky vložila, tehdy též trojiem póhonem jako jiní má pohánětí. Sirotci také z dědictvie jim odjatého, kteréž dskami okázati mohú, jedniem póhonem pohánějí. Z ssutie jeden póhon; z každého dluhu, kterýž sumu sto kop grošóv přesahá, třmi póhony se pohánie; z každé sumy střiebra nebo peněz též. Než z dluhu a sumy sta kop grošóv, nebo ze sta hřiven střiebra a níže až do kopy grošóv jedné, vše jeden póhon; z hlavy a z peněz přihlavních trój póhon, z únosu trój póhon, z násilie též; z slibóv, z rčenie, z moci, z nářku cti, z haněnie, všudy jeden póhon; o všecky škody, buďto malé nebo veliké, od desieti až do sta tisíc hřiven a výše, vždy jeden póhon toliko; z prodaného základu póhon jeden, z zlodějského pobrání jeden; a krátce o každú věc, kromě o dědictvie hlavy a dluhu nad sto kop, všudy jeden póhon. O rociech k stání nepohnutých k těm-póhonóm, a o rociech k stání na svědčení jest již povědieno tu, kdež se jest o starostovi komorničím mluvilo; ktož chce roky všecky věděti, k tomu se navrať. Ale o póhonu, kdež se odboj stane, jaký má póhon býti, jest potřebné, aby vědieno bylo, a z čeho, a od koho. Kteréhož způsob jest tento: *Pováním tebe, Petře z Hracholusk, od najjasnějšieho knieżete a pána, pana Jiřího Českého krále, markrabie Moravského* etc.; *od Jana z Janovic, najvyššieho purkrabie Pražského; od Jana z Cimburka, najvyššieho komorníka; od Jana Zajiece z Hazmburka, najvyššieho sudieho; od Jana z Rúpova, najvyššieho písaře království Českého; ode všech úředníkóv menších; od Jana z Solopisk, kterýž chtěl brátí z odboje od každého z desieti hřiven střiebra bez lotu: aby stál na hradě Pražském v pátek o suchých dnech najbližších.* Co pak se při póhoniech za právo drží, a na toho z práva sluší, ktož pohoní buď ze škod nebo z dědictvie, a nemá na zemi anebo méň má, než jest pohnal, pokud urokováno má býti, aby se každý, ktož pohoní, prvé v tom opatřil, než k súdu přistúpí. (O tom jest dosti povědieno v II knihách mých, tu kdež se o žalobě píše, a v týchž knihách, tu kdež se proti žalobě pohnanému naučenie dává; kto se chce v tom zpraviti, k těm titulóm a nápisóm se na-

vrať, a tu zprávy poněkud pohledaj dalšie.) Při póhoniech však jest otázka, ale nevelmi k odpovědi nesnadná: móž-li člověk nebo služebník pána svého pohnati, když se jemu od něho křivda děje, a zvláště znamenitá? jakož se jest to lidem i služebníkóm druhdy přiházelo. Mnohým a téměř všem se zdá, že nemóž; neb aby se který pán s svým člověkem měl súditi, zdá se to nepodobné. Některým pak se nazpátek zdá, že móž člověk pána svého pohnati; poněvadž krále a pána svého dědičného páni i jiní obyvatelé země pohnati mohú: pročby člověk nebo služebník pána svého pohnati nemohl a téhož práva proti svému pánu neužil, kteréhož pán jeho proti pánu svému králi požívá? K té otázce nenie přieliš nesnadná odpověď: že sobě páni lidi platné i služebníky a pacholky za své peniezе kupují, a mají nad lidmi též jako i nad svými služebníky plnú i života moc i smrti, jakož práva ukazují; ale země sobě krále sama volí a jej dobrovolně podniká, od něho žádnými penězi kúpena nejsúci, než dobrovolně jemu poddána, a král každý zemi přísahu činí: ale lidem, služebníkóm a pacholkóm svým páni nic neslíbují, než od nich slib i přísahu přijímají. Na konec všickni lidé platní, pacholci i služebníci svoji nejsú, ani svobodni, než zavázáni a nevolni: ale země krále mající jest svobodna, a béře sobě pána, koho chce, a toho sobě zavazuje, aby ji zpravoval, ne jakžby on chtěl, než vedlé svobod a práv té země sterodávných. Než aby člověk, nebo pacholek, nebo služebník měl svého pána pohánětí, všem se neslušné i nepodobné zdá a na prosto nespravedlivé. (Nález o tom v červených póhonných, kdež Martin z Litovic atd. pohánie Viléma ze Žďáru; a v bielých póhonných, kdež Michal Švarcl z Krupky pohánie Tómu z Koldic.)